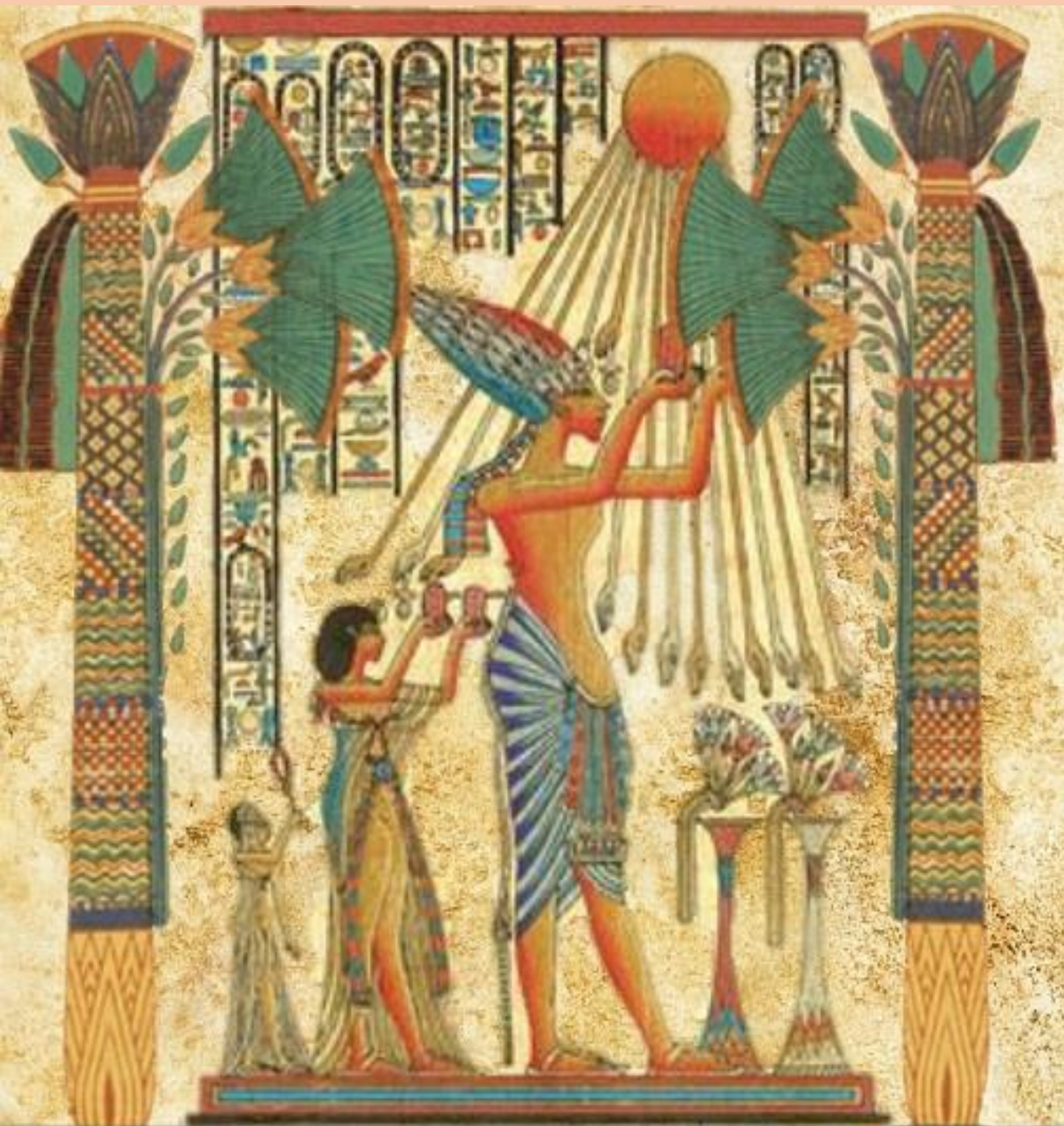

A fordítás kultúrhistoriája információtörténeti nézőpontból

Konferencia-szervező partnerek:

UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Info-kommunikációs Szakbizottsága
SZTE BTK Fordító és Tolmácsképzés
SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola
Magyar Történelmi Társulat Információtörténeti Szakosztálya
Szent-Györgyi Albert Agóra, Szeged

Szerkesztette:

Z. Karvalics László

A kiadványt gondozta:

Kulcsár Melinda

e-ISBN: 978-615-00-6558-8

A borító képe:

Az egyiptomi-hettita háborút lezáró békeszerződés (i.e.1295)

Forrás: <https://www.universallanguagesolutions.co.uk/en/history-of-translation/>

*A Primavera az SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudomány
Tanszékén folyó kiadói ismeretek szakirányos képzés és specializáció hallgatóinak
„tankiadója”.*

A fordítás kultúrhistóriája információtörténeti nézőpontból

A műhelykonferencia programja
Október 16, Szeged, 10-17 Agora Informatorium

Szeged, 2019

Program (10:00-17:00)

10:00 Megnyitó

Józan Ildikó: *Hol lakik az ördög? A fordítástörténet-írás új útjairól*

Fóris Ágota - Faludi Andrea: *A terminológia, mint a fordítóknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment - történeti szempontok*

Z. Karvalics László: *A nyelvközi közvetítettség reliktumai, mint társadalmi makroevolúciós indikátorok*

Buhály Attila: *"Mi köze van Sardurinak Istarhoz? Asszír logogrammak urartui szolgálatban*

12:00 – 13:00 Ebéd külső helyszínen

13:00

Bradács Gábor: *Kompiláció és transláció – a forráskezelés stratégiai Hartmann Schedel világkrónikájának latin és német nyelvű kiadásában*

Hunyadi Zsolt: *Varietas (non) delectat: a fordítások kényszere a soknyelvű lovagrendek mindennapi életében*

Péter Krisztina: *Idegen nyelvű szövegrészek 16. század végi német vásári kiadványokban*

14:45 – 15:00 Kávészünet

15:00

Nyári Izabella: *Fordítók a bécsi magyar emigráció folyóiratainak árnyékában – a Diogenes folyóirat 1923-1927 (esettanulmány)*

Lénárt András: *Spanyol fordítók és tolmácsok a Franco-diktatúra (1939-1975) idején*

Rákóczi István: *Fordítás: a nyelv, mint zárvány*

16:15 – 17:00 Vita

Tartalom

Z. Karvalics László: *A fordítástörténelem, mint tárgy, az információ-történelem, mint értelmezési keret* Bevezetés egy műhelykonferencia előadásaihoz

Előadások

Józan Ildikó: *Hol lakik az ördög? A fordítástörténet-írás új útjairól*

Fóris Ágota - Faludi Andrea: *A terminológia, mint a fordítóknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment - történeti szempontok*

Z. Karvalics László: *A nyelvközi közvetítettség reliktumai, mint társadalmi makroevolúciós indikátorok*

Buhály Attila: *"Mi köze van Sardurinak Istarhoz? Asszír logogrammak urartui szolgálatban*

Bradács Gábor: *Kompiláció és transláció – a forráskezelés stratégiai Hartmann Schedel világkrónikájának latin és német nyelvű kiadásaiban*

Hunyadi Zsolt: *Varietas (non) delectat: a fordítások kényszere a soknyelvű lovagrendek mindennapi életében*

Péter Krisztina: *Idegen nyelvű szövegrészletek 16. század végi német vásári kiadványokban*

Nyári Izabella: *Fordítók a bécsi magyar emigráció folyóiratainak árnyékában – a Diogenes folyóirat 1923-1927 (esettanulmány)*

Rákóczi István: *Fordítás: a nyelv, mint zárvány*

Lénárt András: *Spanyol fordítók és tolmácsok a Franco-diktatúra (1939-1975) idején*

Z. Karvalics László

A fordítástörténelem mint tárgy, az információtörténelem mint értelmezési keret

Bevezetés egy műhelykonferencia előadásaihoz

A fordítástörténet két erős tudományos ambíció találkozási pontján született meg. Egyik forrása a *fordítástudomány* (translation studies, traductologie) berkein belül megtermő és erősödő történeti érdeklődés, a másik pedig a tárgyválasztás bővülése a *történettudományon* belül, amely bizonyos korok és bizonyos kérdéskörök esetén fordítókra és tolmácsokra, művelődési kontextusban nevezetes szövegek nyelvközi utazásaira vált kíváncsivá.

A történettudományi érdeklődés tárgyközpontúsága heterogén és össze nem kapcsolódó eredményeket hozó szöveghagyományt hívott életre. Például az Ó-és Újszövetség fordításainak történetével már a 19. század második felében intenzíven kezdtek foglalkozni (Székely, 2003:5), az újkori Európa diplomáciai központjává lett török főváros nyelvi boszorkánykonyhájának szereplői iránt csak majd száz évvel később, a 20. század végén élénkült meg az érdeklődés¹ – de a két szöveghagyomány között nincs semmiféle átjárás. Az egyiket főleg teológiai, a másikat politikatörténeti izgalmak sodorták a fordítástörténeti tárgyválasztáshoz. S nem változott a helyzet akkor sem, amikor a hellenizmus, a humanizmus és a reneszánsz irodalmi és tudományos kézirat-vándorlásainak krónikája vagy a 15. század végén induló gyarmatosítás, majd később a kolonializmus története került a tárgylemezre az interkulturalitás kontextusában. Az ókor (és annak soknyelvű multikulturális birodalmi) kutatásában a többnyelvű feliratok és táblák „segédtudományi” keretben érdemesültek figyelemre, a nyelvi megfejtések révén megszerezhető kortörténeti ismeretek forrásaként. Eközben annak ellenére maradtak eurocentrikusak a

¹ A korai reflexiók közül emeljük ki Hiller (1991), a későbbiek közül Kármán (2016) tanulmányait, mint olyan feldolgozásokat, amelyek már nem a kortörténeti rekonstrukcióhoz hívják segítségül őket, hanem ők maguk a tárgy.

kiindulópontok, hogy régóta jól ismertek a fordítástörténelem kínai fejezetének fontos epizódjai.²

A fordítócéh tagjainak az 1960-as évek közepén ébredt fel az érdeklődése szeretett szakmájuk történetisége iránt, épp, amikor a fordítástörténelem maga is a negyedik korszakába lépett (Sawant, 2013). Ugyan afféle identitás-erősítő „kis színesként” egy-egy nevezetes fordító és tolmács története már korábban is bekerült különböző áttekintésekbe³, önálló iskolája alakult ki a szótártörténelemnek, de egy olyan *egyetemes és összehasonlító fordítástörténelem* igénye, amely minden kontinensre, nyelvek százaira, és közel három évezredre egyaránt vonatkozni kíván és tud, csak ekkor fogalmazódik meg. A legmerészebb vízió szerint pedig mindez a világtörténelemnek, a civilizáció történetének akár a fordítás perspektívájából történő újraírását is jelentheti. Magához a történeti folyamatokhoz kialakított újfajta viszonyt és beszédmódot (Rundle, 2012).

S mindennek a kezdeményezője Radó György (1912 – 1994) volt, az International Federation of Translators (FIT) magyar tagja,⁴ aki arra hívta fel a

² A fordítás Jia Gongyan-nak tulajdonított első, 3000 éves definíciójától („az egyik írott nyelv helyettesítése egy másikkal a kölcsönös megértés érdekében anélkül, hogy a jelentés megváltozna”) a Ming dinasztia alatt működő két, párhuzamos intézményig. Az egyik „a Fordítók Hivatala, ahol csak okmányok fordításával foglalkoztak, a másik az élőnyelvi tolmácsok kiképzését végezte, és a Szertartások Minisztériumától függött. A két iskolában nem ugyanazokat a nyelveket tanulmányozták és ismerték.” (Pelliot kutatásai nyomán idézi Ligeti, 1948:23). A „keleti” fordítástörténelemre ld. Van Hoof (1991).

³ A „hősök és mártírok csarnokának” állandó szereplői az Antwerpenben a Biblia kora-modern angolra fordításáért megégetett William Tyndale (1494 – 1536) vagy a Párizsban ateizmussal vádolt, megkínzott és kivégzett francia tudós, Etienne Dolet (1509 –1546), aki kálvinista szövegeket és Platón-dialógusokat egyaránt fordított. A szomorú lista végén Hitoshi Igarashi (1947-1991), a neves iszlámkutató, Salman Rushdie Sátáni verseinek japán fordítója áll, akit a szélsőséges iszlamisták fenyegetéseit követően halálra szurkálva találtak a Tsukuba Egyetemi irodája előtt 1991 júliusában. E panteon legnépszerűbb szereplője kétségkívül Malintzin (Malinche), akinek a történetével számos önálló, ismeretterjesztő és szaktudományos feldolgozás foglalkozik (Loria, 2017, Jager, 2016). A helyi nyelvek (maja, nahuatl) ismerőjeként megtanulta az ókasztíliait is, hogy Cortez segítőtje lehessen. Jellemző, hogy a spanyolok mezoamerikai térfoglalásának nyelvi vonatkozásaival foglalkozó közleményeket évtizedekig Malinche története uralta, miközben a 16. századi spanyol-Amerikában a fordítóknak és tolmácsoknak már önálló iskolája is nyílt (Arencibia Rodriguez, 2006).

⁴ Sürgetőnek vélem, hogy a fordítástörténelem nagy alakjain kívül elmélyülten foglalkozzunk a fordítástörténelem „hungarikumaival”: Radó György fordítástörténeti munkássága monográfusra, franciául és angolul megjelent írásai fordításra várnak. S ne feledkezzünk el a magyar születésű Bokor Gáborról sem (Gabe Bokor, 1937 -), a fordító-és tolmácsipar praktikus támogatására létrehozott *Translation Journal* alapítójáról.

kollégáit a szervezet Dubrovnikban rendezett 4. konferenciáján, 1963-ban, majd rövid cikkeiben (Radó, 1964, 1967), hogy előzetes tanulmányokkal és monográfiákkal járuljanak hozzá a korábban kevés figyelmet kiváltó fordítástörténelem megszületéséhez. Hatására a következő kongresszuson, három év múlva a finn Lahtiban önálló bizottságot állítottak fel (Committee for the History of Translation), és megkezdték egy nagy, reprezentatív tanulmánykötet előkészítését. Ez a munka azonban csak majd három évtized múlva jutott megvalósulásig, amikor sok-sok nekifutás után a tárgykör alpművének tekinthető könyv végre megjelent (Delisle és Woodworth, 1995). (Ekkorra már 140 főt számolt a fordítástörténelemmel foglalkozó kutatók néhány évente frissített listája⁵, akik közül a szerzők javarészt kikerültek). A bevezető-rendszerező, tankönyv-szerű válogatás egyes fejezetei a fordítókat az ábécék, a nemzeti nyelvek, a nemzeti irodalmak kovászaiként, a tudás terjesztőiként, a mindenkori hatalom „megzabolázóiként”, a vallások és a kulturális értékek terjesztőiként tárgyalták, s külön fejezetet szenteltek a szótárak és a tolmácsok szerepének.

Az évtizedes késlekedés ellenére mi sem bizonyítja jobban a Radó által meghirdetett program sikerét, mint hogy ugyanebben az évben a FIT-munkacsoporttól függetlenül is jelent meg rendhagyó fordítástörténeti monográfia, amely a 17. századtól napjainkig tekinti át a terület néhány kiválasztott vonatkozását (Venuti, 1995)⁶, illetve a szakirodalom egybehangzó véleménye, hogy a fordítástörténelem már a huszadik század nyolcvanas éveitől felszálló ágba került. Az elmúlt évtizedben pedig látványosan hangsúlyos kutatói terepümmé sikerült válnia, amit legjobban a monográfiák és a szakfolyóiratok burjánzása jelez⁷. Az általános és gyakorlati profilú fordításszakmai orgánusok is rendre történeti tárgyú

⁵ *International Directory of Historians of Translation*. Megjelent 1991-ben, 1993-ban és 1996-ban. A huszadik századi fordítástörténészek munkáját az *Index Translationum*, a Népszövetség, majd az UNESCO által 1932 óta évente összeállított fordításrepertórium segíti (Csizmadia, 2009).

⁶ A magyar termés nagyjából ugyanekkorról: egy alapos és sok érdekességgel szolgáló ismeretterjesztő írás a *História* lapjain (Petneki, 1994).

⁷ Az *Universitat Autònoma de Barcelona* még 2007-ben indított (inkább évkönyvnek számító) *Hispania-centrikus folyóiratot (1611: A Journal of Translation History* <http://tsjournals.org/journal/1611-journal-translation-history>). Ezt követte a *Hong Kong Chinese University* kétnyelvű *Translation History / Fanyishi yanjiu* című kiadványa 2011-ben (<http://tsjournals.org/journal/studies-translation-history-fanyishi-yanjiu>).

tanulmányokkal és tematikus számokkal jelentkeznek.⁸ S hogy mennyire igaz az az állítás, hogy a szemünk láttára, épp most értékelődik fel ez a témakör, jól jelzi a 2018 decemberi, Lisszabonban rendezett nemzetközi konferencia⁹, a Bécsi Egyetemen a 2019/1-es számmal indított új, nemzetközi folyóirat, a *Chronotopos*, amely merészen az egyetemes fordítástörténelem szakfolyóiratának a szerepét célozta meg¹⁰, s a neves Routledge Kiadó 2019 szeptemberében meghirdetett új könyvsorozatának (*Research on Translation and Interpreting History*) indítása.

A fordítástörténetnek mostanra komoly tematikai gazdagsága, egymásra figyelő szöveghagyománya alakult ki, vannak sokat hivatkozott „klasszikusai”, erős módszertani diskurzusa (Pym, 1998), s lassan már a fordítástörténelem historiográfiájáról is beszélhetünk, ami szorosan összekapcsolódik a fordítástörténelem elméleti útkeresésével (Bastin és Bandia, 2006, D’hulst, 2014).

Az önmagukon túlmutató kontextusok közül az *interkulturalitás*ra esik a legnagyobb figyelem (Pym, 2000), és erősen hangsúlyossá lett a személyes és *mikrohistoriai* kontextus¹¹, a *közvetítői* (go-between) szerepek általános felértékelődéséhez kapcsolódóan. Ehhez igazodnak a fordító és tolmács, mint a munkamegosztásból kiemelkedő *’szakma’* születésére és fejlődésére, majd *intézményesedésére* vonatkozó rendszerezések (például a kanadai fordítók társaságának 50 évét feldolgozó Delisle, 1990), a fordítók nemzetközi *hálózatosságát* vizsgáló feldolgozások (Pym, 2007), de nagyon izgalmas a *fordítás és a cenzúra* történeti kapcsolatait boncolgató válogatás is (Seruya és Moniz, 2008).

Erre a táguló és erősen diverzifikálódó témauniverzumra próbálta megadni a közös *szemléleti kiindulópontokat*, a fordítástörténelem „humanizálásának” ürügyén, két

⁸ A Taylor & Francis kiadó szakfolyóiratai közül az 1995 óta megjelenő nívós *Translator* például 2009-es évfolyamát szentelte két, az arab/török és a kínai fordítástörténetet áttekintő tematikus számnak, a 2007-ben indult *Translation Studies* pedig a 2012/2-es (Rethinking Methods in Translation History) és a 2014/2-es számát (The City as Translation Zone).

⁹ *A Host of Tongues... Multilingualism, lingua franca and Translation in the Early Modern Period* Absztraktkötete elérhető itt: <https://ahostoftongues.org/book-of-abstracts/>

¹⁰ <https://chronotopos.eu/index.php/cts/about>

¹¹ A fordítás mikrotörténetére ld. Adamo (2006). Az antropológusok számára pedig szinte kezdettől fogva külön izgalmat hordoz, hogy miként lehet a natív közösségek kifejezőképességének kulcsdarabjait megfelelő jelentésben megérteni és átültetni a terepmunkán lévő kutatóknak - különösen akkor, ha elveszett, vagy soha nem is rendelkezünk azzal az ontológiával, amely ezt lehetővé tenné. Minderre lásd Anne Salmon remek tanulmányát (Salmon, 1989).

„princípium” köré rendezve az egyik legtermékenyebb és legnagyobb hatású szerző, Anthony Pym (2009).

„*Először a fordítókat tanulmányozd, utána a szövegeket*” – tartja Pym első princípiuma. Olyasmit ért alatta, hogy olykor akár az obskurusnak tűnő részletek, epizódok kiásása, fellelése és megosztása és a multidiszkurzivitáshoz meg a sokfajta kontextushoz való ragaszkodás elfogadása és követése kínálhat elégséges fegyverzetet a fordításban megnyilvánuló cselekvések háttérének elmélyült értelmezéséhez. S mindehhez természetesen a fordítók fizikai-földrajzi mozgásának követésére kell „kiérzékenyedni”: nemcsak országról országra, hanem ügyfélről ügyfélre és diskurzusról diskurzusra. Társadalmi beágyazottságukon, megrendelőiken és azokon a kontrollszerkezeteken kívül, amelyeken belül szerephez jutnak, érdemes az autonómiájukat, döntéseiket, „mikrohatalmukat” is feltárni.

„*Keressd a szakmai kultúra-köziséget!*” – fogalmazza meg a második princípium. Ahogy egy könyvnek, a fordítóknak is megvan a maguk *provenienciája*: valahonnan jönnek, valahogy képződnek, valamilyen úton betagozódnak a nyelvi problémamegoldásba. Érdemes komolyan venni a másodlagos hatásmechanizmusokat (secondariness), és bele kell törődni abba, hogy nem egyetlen, folyamatos történetben kell gondolkodni, hanem állandó megszakítottságban, diszkontinuitásban, amely mellett azonban termékenyen megférnek a lokalitások fölött kirajzolódó integrációk, tudás-akkumulációk és kölcsönhatások, az egyre átfogóbb hálózatokba rendeződés mintázatai is.

Ugyanezzel az „útravalóval” természetesen számos „hagyományos” történeti narratívával hibridizálhatóak fordítástörténeti tárgyak. A sokarcú politikatörténeti érdeklődés felfutó dilemmája az autoriter rezsimekkel együttműködő fordítók szerepének tisztázása. Erős a gazdaságtörténeti érdeklődés (árak, kínálat, foglalkoztatás), de élénken foglalkoztat szerzőket a fordítás és a társadalmi nemek problémavilágának összekapcsolása is. Ebbe a sorba illik az információ-történeti látásmód is.

Az a kérdés, amelyet konferenciánk előadásain keresztül boncolgatunk, hogy az információ-történeti nézőpont hogyan jeleníthet meg izgalmakat a fordítástörténeti kalandozásokra vállalkozók számára. Közvetít-e sajátos inspirációforrást, segít-e újszerű nézőpontokig jutni, kínál-e termékeny fogalmi szótárt és modelleket,

amelyekkel régebbi eredmények újraértékelhetőek és új eredmények megfogalmazhatóak? Kedvcsinálónak néhány ilyen lehetőséget és nyitott problémát tekintünk át.

Az információtörténelemben nem a rögzített, továbbított, pontszerűen felfogott 'információ' a központi kategória, hanem az *információs viselkedés*, amely a cselekvés optimalizálására szerveződik. Individuálisan a környezet reprezentációját követően jelentésstruktúrákba rendezett információkat felhasználó döntésekkel, közösségi szinten a jelentéscserének és az ismeretek generációk és csoportok közti akkumulációjának a biztosításával. Az „információs tettet” követő cselekvés hatékonysága tehát a mérce: mindez a fordítástörténeti tárgyak esetében arra figyelmeztet, hogy nem a nyelvi transzfer lezáródása, hanem az e transzfer révén lehetővé váló jelentésműveleteket követő *cselekvések elemzése* adja a funkcionális keretet.

A fordítási hibák vagy jelentésvesztések esetében kézenfekvő és hálás feladat az átvitel deficitjének eredményeként előálló félreértésekből fakadó tragikus vagy kontraproduktív kimeneteket listázni (Szent Jeromos tévedésétől, aki miatt hosszú időn át ábrázolták Mózeszt szarvakkal a huszadik század diplomáciatörténetének számos epizódján át banális és hétköznapi orvosi, katonai és mérnöki hibákig, amelyek vége félrekezelt beteg, vereség vagy hibásan megépített szerkezet).

De hogyan mérhetőek az eredményes jelentés-átvitel eredményei? Hányféleképpen tipizálható a siker? Tetten tudjuk érní a magasabb szintű koordinációs hatékonyságot, az ismeretek új nyelvi közegben való terjedésének, a támogatott (gazdasági vagy kulturális) cserefolyamatok változásának a hatáskövetkezményeit? Milyen foratókönyvek követhetik a nyelvi közvetítés révén megnőtt, magasabb lélekszámú információközösségek (episztémikus közösségek) formálódását?

Hogyan lehetne tipizálni a jellegzetes információs helyzeteket a fordításigény szempontjából a jelenleginél alaposabban? Az előbeszéd fordításának azonnalísága és az írott szövegnek az időtől való elszakadása mellett milyen hibridek vannak? Miben más kisvilágok a 'specialistát' nélkülöző alkalmi vagy állandósuló többnyelvűség-környezetek és a nevezetes helyszínek (kikötők, kereskedelmi központok, diplomáciai csomópontok)? A külhonba utazók nyelvi támogatásának hány csatornáját tudjuk azonosítani? Miként illeszkedik a nyelvi közvetítés aktuális kihívásaihoz az univerzális

nyelvnek a történelem különböző időszakaiban újra és újra fellángoló keresése, a fordítás egyfajta antitéziseként?

Kiemelt téma lehet az információs szektor sajátos szereplőinek, *a fordítóknak és tolmácsoknak nyújtott információ-és tudásmenedzsment* (információ-és tudásszolgáltatások, képzés, technológiai támogatás – az algoritmizálásig és a mesterséges intelligencia bevonásáig bezárólag).

Érdekesen vizsgálhatóak a jelek és jelentések sajátos osztályai a tagolt és írott nyelveken belül: az idiómák, közmondások, személynevek, mesék, állat-és növénynevek, mesterségzavak, mérték-elnevezések és pénznevek nyelv-közi ozmózisai. És a nyelven kívüliek: gesztusnyelvek és szimbólumok, képek és ikonikus motívumok, dallamok.

Tekintsük ezt az első nekifutást, a műhelykonferenciánkat annak, ami: kísérletezésnek, hipotézis-generálásnak, egy párbeszéd kezdetének.

Irodalom:

Adamo, Sergia (2006): Microhistory of translation In: Bastin és Bandia, 2006: 81-100.

Arencibia Rodriguez, Lourdes (2006): The Imperial College of Santa Cruz de Tlatelolco. The First School of Translators and Interpreters in Sixteenth-Century Spanish America In: Bastin és Bandia, 2006: 263-275.

Bastin, Georges – Bandia, Paul (Eds) (2006): *Charting the future of translation history* Ottawa: University of Ottawa Press

Csizmadia, Dominika (2009): A fordítás mint a nemzetek közötti kapcsolatok vizsgálatának

lehetséges eszköze In: Cieger, András (Szerk.): *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei* Atelier, Budapest, 2009:185-213.

D'hulst, Lieven (2014): *Essais d'histoire de la traduction. Avatars de Janus* Paris: Classiques Garnier

Delisle, Jean (1990): *Les alchimistes des langues. La Société des traducteurs du Québec, 1940–1990* Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa

- Delisle, Jean – Woodsworth, Judith (Eds.) (1995): *Translators Through History* John Benjamins Publishing Company/ UNESCO Publishing
- Hiller István (1991): A tolmácsper. A bécsi Haditanács működése és a Habsburgok tolmácsai a 17. század első felében *Történelmi Szemle* 3-4: 203-214.
- Jager, Rebecca K. (2016): *Malinche, Pocahontas, and Sacagawea: Indian Women as Cultural Intermediaries and National Symbols* University of Oklahoma Press
- Kármán, Gábor (2016): Zülfikár aga portai főtolmács *Aetas* (31) 3: 54-76.
- Ligeti Lajos: Egy XII. századi mandzsu-tungúz írás. A 'kis' dzsürcsi írás értelmezése Budapest, MTA 1948 (Értekezések a Nyelv-és széptudományi osztály köréből)
- Loria, Laura (2017): *La Malinche: Indigenous Translator for Hernan Cortes in Mexico* Britannica Educational Publishing
- Petneki, Áron (1994): Középkori utazók, nyelvi korlátok *História* 9-10: 13-15.
- Pym, Anthony (1998): *Method in Translation History*. Manchester: St Jerome.
- Pym, Anthony (2000): *Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History*. Manchester: St Jerome.
- Pym, Anthony 2007: Cross-Cultural Networking: Translators in the French-German network of petites revues at the end of the nineteenth century. In Buzelin, Hélène – Folaron, Deborah (eds.), Special issue on Translation and Network Theories. *Meta* 52/4, 744-762.
- Pym, Anthony (2009): Humanizing Translation History *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42: 23-48.
- Radó, György (1964): La traduction et son histoire *Babel* (10) 1: 15-16.
- Radó, György (1967): Approaching the History of Translation *Babel* (13) 3: 169-173.
- Rundle Christopher (2012): Translation as an approach to history *Translation Studies* (5) 2: 232-248
- Salmond, Anne (1989): Tribal Words, Tribal Worlds: the Translatability of *Tapu* and *Mana*
In: Marshall, Mac – Caughey, John L. (Eds): *Culture, Kin and Cognition in Oceania: Essays in Honor of Ward H. Goodenough* American Anthropological Association 1989: 55-78.
- Sawant, Datta G. (2013): History of translation *Research Gate*, January
https://www.researchgate.net/publication/271640678_History_of_Translation

Seruya, Teresa – Moniz, Maria Lin (eds) 2008 *Translation and Censorship in Different Times and Landscapes*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing

Székely, Tibor (2003): *A magyar bibliafordítások történetéből – 1500–1955*.

Irodalomtörténeti tanulmány Országos Műszaki Információs Központ es Könyvtár

Van Hoof, Henri (1991): *Histoire de la traduction en Occident* Paris, Edition Duculot

Venuti, Lawrence (1995): *The Translator's Invisibility. A History of Translation*

Routledge

Előadások

Józan Ildikó

ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszék

jozan.ildiko@btk.elte.hu

Hol lakik az ördög? A fordítástörténet-írás új útjairól

A magyar irodalomtörténet mindig nagyobb becsben tartotta a fordítókat és a fordításokat, mint a francia, mert a fordítások szerepe a magyar nyelvű irodalom és kultúra alakításában mindig sokkal tapinthatóbb volt, mint a franciáknál. Náluk a fordításnak ez az előzmény jellege és ösztönzőereje ritkábban és kevésbé látványosan mutatkozott meg a francia nyelvű alkotásokon, és talán nem is annyira töltött be központi szerepet az irányjelző alkotások javában, mint a magyar irodalom esetén. Éppen ezért van különös jelentősége annak, ha a francia történetírás jut arra az önkritikát sem nélkülöző belátásra, hogy meg kell írja saját fordítástörténetét, mert a fordításnak a saját nyelvű kultúrában – eredeti alkotás és fordítás mennyiségi viszonyaitól függetlenül – alapvető és alakító szerepe van, és volt mindig.

Az előadásban két olyan nagyszabású francia vállalkozás kapcsán beszélek a fordítástörténet-írás kérdéseiről, új megközelítési módjairól, melyek a műértelmezés helyett inkább a fordítás mindenkori társadalmi és kulturális környezete, alakulási folyamatai – döntően adatszerű – vizsgálatával próbálják a történeti összegzést végrehajtani, és a fordítást nem pusztán az irodalom, hanem a – legtágabb értelemben vett – „szellemi örökség” alakítójának tekintik. Ez a két vállalkozás a négy kötetes, hatezer oldalas, teljes francia fordítástörténetet feltérképező *Histoire des traductions en langue française* (főszerkesztői: Yves Chevrel és Jean-Yves Masson), mely a Verdier kiadónál jelent meg. A másik pedig a Köztes-Európa tizenhat nyelvének – közöttük természetesen a magyarnak – a fordítástörténetét összegző *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane des origines à 1989* (szerk. Antoine Chalvin, Jean-Léon Muller, Katre Talviste et Marie Vrinat-Nikolov, Presses Universitaires de Rennes, 2019).

Fóris Ágota – Faludi Andrea

Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK)
– LEG Zrt.

foris.agota@kre.hu; faludiandi@gmail.com

A terminológia mint a fordítóknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment - történeti szempontok

Az információtörténet halmazába részhalmazként számos részterületet lehet besorolni, pl. a könyvtártudományt, a fordítást, a terminológiai, szabványosítási és műszaki dokumentációs szakterületeket. E szakterületek feladatuknak tekintik „a nyilvános információforgalomba bekerülő tartalmak osztályozását, szűrését, visszakereshetőségük biztosítását és „fogyasztásra” való előkészítését” (Z. Karvalics 2004). Z. Karvalics a fordítókat olyan *információs specialistának* tekinti, „akiknek a munkamegosztás részeként sajátlagosan az információs erőforrások biztosítása lett a feladatuk”. Az információs specialistákhoz sorolhatjuk a terminológusokat is, akik a fordítók számára egy speciális információs szolgáltatást nyújtanak: a terminusok összegyűjtését, osztályozását és adatbázisokba történő elhelyezését.

A fordítási folyamat két részében jelenik meg markánsan a terminológia: a fordításelőkészítés során és a lektorálási-ellenőrzési fázisban. Nagy mennyiségű terminust és az ezekre jellemző adatokat terminológiai adatbázisokban tárolják. A fordítók számára készülő, többnyelvű terminológiai adatokat tartalmazó adatbázisokat fordítói terminológiai adatbázisnak hívják. A fordító és a terminológus más-más nézőpontból közelít a terminushoz és a terminológiához. A terminológus nézőpontjából a terminusok a nyelvi jelek és a fogalmak együttese, megközelítésükben jelentős szerepe van filozófiai és nyelvészeti irányzatoknak (az arisztotelészi filozófiának, a klasszikus logikának, az ismeretelméletnek, a morfológiának, a szójelentéstannak, és újabban a kognitív nyelvészetnek). A fordítók nézőpontja kifejezetten gyakorlatorientált és a terminológia nagy területéből elsősorban a terminológia menedzselésével kapcsolatos ismeretekre van szükségük. Vagyis a fordításorientált terminológia elsősorban a terminológiamenedzsment területére és a terminusok fordítási folyamatban betöltött szerepére koncentrál (lásd Fóris 2018).

A nemzetközi egységesítési folyamatok egyik fontos lépése a szabványosítás. A szabványosítás nem csak műszaki egységesítést jelent: fogalmak, terminusok,

folyamatok szabványosítása is történik a műszaki egységesítéssel egyidejűleg. A szabványosításban ezért fontos szerepet kap a terminológia. Magának a terminológiai szabványosításnak az „atyja” Eugen Wüster osztrák mérnök volt, akinek 1931-ben megjelent (majd további kiadásokban bővített) doktori disszertációja indította el a terminológiai szabványosítás folyamatát. Történeti szempontból a terminológia, mint a fordítóknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment megjelenése Eugen Wüster munkáihoz köthető. A terminológia wüsteri elméletében az informatika jelenti az információ és a dokumentáció tudományterülete számára a legfontosabb műszaki eszközt. Az információfeldolgozás, a fogalmakról szóló információk magukba foglalják a terminológiai adatokat és a hozzájuk tartozó járulékos adatokat, amelyeket a terminológiai regiszterekben csoportos kategóriákba rendeznek.

Magyarországon fordítási célú terminológiai munka elsősorban fordítóirodákban zajlik. Erre azért van szükség, mert a kapcsolódó termék vagy szolgáltatás gyártói ezt a munkát vagy nem végzik el, vagy a rendelkezésre álló terminológiát (információt) nem bocsátják a fordítók (fordításszolgáltatók) rendelkezésére. Így a fordítóknak szóló információ- és tudásmenedzsment munkát elsősorban fordítóirodák látják el. A fordítói munkát támogató legfontosabb információmenedzsment-eszközök a terminológiai adatbázisok.

Az előadás célja a terminológia mint a fordítóknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment történeti szempontú bemutatása.

Irodalom:

Fóris Ágota 2018. Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban. In: Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.) Fordítás ma és holnap. Budapest, L'Harmattan. 71–90. ISBN 978-963-414-403-8,

<https://www.evernote.com/shard/s239/sh/3e826c6f-54aa-47a4-8b61-d0de7ebcf8b2/4aba30f4e9247dd5e52fccea9d1a2972>

Z. Karvalics László 2004. Bevezetés az információtörténelembe. Gondolat – Infonia, Budapest.

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_01_Bevezetes_az_informaciotortenelembe/ch01.html

A nyelvközi közvetítettség reliktumai, mint társadalmi makroevolúciós indikátorok

Mariano Zukerfield „kognitív materializmusa” a fizikai és szellemi javak egyidejűsége és egymásba átjáró mivolta köré épít elméletet és fogalmi hálót. Ebben a fizikai minőségek különböző alakváltozatainak egymásba való átmenete a *transzdukció* (transduction), a fizikai tartalom információs (szellemi) tartalommal válása és ennek fordítottja a *konverzió* (conversion), a szellemi tartalom különböző alakváltozatainak egymásba való átmenete a *fordítás* (translation). A három átalakulás-típus nem önmagában áll, hanem bonyolult láncolatokkal kapcsolódik össze.

Az ilyen értelemben vett fordítást (Zukerfield, 2017:100-101) természetesen jóval átfogóbb értelemben kell használnunk, mint a „nyelvi megfeleltetést”, és még azt is bele kell értenünk, hogy bármilyen fordítási művelet változtatással jár: többlet keletkezik vagy valami elveszik a folyamat során. A fentiekből fakad, hogy a kommunikáció, a tanulás és a gondolkodás is „fordítás”: s noha nyelvi közvetítettség nélkül is működhet bármelyik, olyan domináns a nyelv jelenléte, hogy magához húzza az értelmezést.

Ez a zukerfieldi kiindulópont jó szolgálatot tehet nekünk akkor, ha fel akarunk építeni egy erős módszertani bázist, amely a fordítás helyét keresi a társadalmi makroevolúcióban. Fajunk történetének nagy átmeneteit fürkészve azt látjuk, hogy a rendszerszint-ugrások mindig szimbiogenetikusak: a többlet a korábban külön fejlődő rendszerek összeolvadásából származik, amely az alkalmi érintkezéstől a kooperáció különböző formáin át vezet a munkamegosztás kölcsönös átrendeződéséhez és a szellemi tartalmak nagyobb közös készletének megformálásához.

Ez a hosszú történet az identitásukat őrző, de egyúttal makrostruktúrákba rendeződő csoporttársadalmaktól (az ausztrál őslakók 26 nyelv és közösség között közvetíteni képes technikájától, a *tuckandee*-től (Sveiby és Skuthorpe, 2006) a nyelvi exogámiának az Északnyugat-Amazóniában élő tukán indiánok között az utolsó

pillanatban még „elcsípett” formáin át a világtársadalmi csoportformálódás mai jelenségeiig tart.

Az előadás arra keresi a választ, hogy fordítástörténeti adalékként ismert történelmi epizódokat miként lehet bevonnani, megfelelő módon újrainterpretálva a társadalmi makroevolúció egyes lépéseinek magyarázó és illusztráló leírásába.

Irodalom:

Sveiby, Karl-Erik – Skuthorpe, Tex (2006): *Treading Lightly* Allen & Unwin

Zuckerfeld Mariano (2017): *Knowledge in the Age of Digital Capitalism: An Introduction to Cognitive Materialism* University of Westminster Press

Buhály Attila
Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófiai Intézet
buhaly.attila@nye.hu

Mi köze van Sardurinak Ištarhoz? Asszír logogrammak urartui szolgálatban

Kr.e. 835 körül az újasszír birodalom kortársaként (és bizonyos tekintetben riválisaként) egy új állam kezd kibontakozni Kelet-Anatóliában, a Van-tó keleti partján található ʾTušpa (ma: Vankale) központtal. Az új állam formálódásának persze akkor még nagyon kevés írásos emléke van; a forrásai által „saját jogon” elsőként ismert uralkodó, I. Sarduri a ʾTušpában létrehozott épületének alapzatába véset fel asszír nyelven egy ékírásos feliratot, összesen hat példányban. A kutatás mára már megállapította, hogy a felirat nyelvezetében és írásképében a nagyjából egy nemzedékkel korábbi, II. Aššur-našir-apli-korabeli asszír birodalmi „vidéki” írástípust képviseli.

Az asszír minta átvétele nyilvánvalóan nem véletlen: a felirat tartalma mellett (lényegében egy titulátúráról van szó, a király kinyilvánítja a különböző titulusait, ill. azt, hogy a város kiépítését ő szervezte és valósította meg) *maga a felirat is* alapján véve a fiatal állam, vagy éppen maga Sarduri legitimációs céljait szolgálja.

Ez a legitimációs szándék azonban nemcsak a felirat egészében, hanem a részleteiben is megnyilvánul, például a király nevének leírásakor, sajátos módon. Sarduri nevének a leírása ugyanis a következőképpen történik:

^{m.d}sar₅-dūrī (CTU A 1: 1)

A név írásmódjában a „férfit” jelentő determinatívumot (‘m’) egy istendeterminatívum követi (‘d’). Az ezután következő ‘sar₅’ jel a mezopotámiai ékírásos irodalomban Ištar ideogramja – hogy most is erről az olvasatról van szó, azt az előtte álló determinatívum is megerősíti. Az istennév, valamint az azt követő *dūrī* kifejezés azon az asszír nyelven, amelyen az egész felirat is meg van fogalmazva, valójában egy egész mondat: „Ištar az én erősségem”. Sőt, ha mindehhez hozzátesszük azt, hogy az asszír nyelvben erre az időre végbement nyelvi változások miatt a jelek

kiejtése az lehetett, hogy **Issar dūrī*, látszik, hogy a jelek asszír nyelvű olvasata sajátosan összecseng az urartui király nevével – tovább erősítve ʾTušpa urának legitimációs céljait.

Bradács Gábor
DE-BTK Történelmi Intézet, egyetemi tanársegéd
bradacs.gabor@arts.unideb.hu

Kompiláció és transláció – a forráskezelés stratégiái Hartmann Schedel világkrónikájának latin és német nyelvű kiadásaiban

Hartmann Schedel nürnbergi orvos és humanista krónikaíró (1440-1514) 1493-ban kiadott történelmi *magnum opus*-a, a latin és német nyelven egyaránt kiadott *Nürnbergi Világkrónika* régóta a kutatás érdeklődésének középpontjában áll, nem csupán a gazdag illusztrációja (BERGER, 1998; FÜSSEL, 1996), a krónika kiadásának meglehetősen összetett és fordulatokban gazdag története (SAUER, 2013; RESKE, 2000; RÜCKER, 1988), széleskörű recepciója (GREEN, 2003) okán, de az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés a mű keletkezésének filológiai és forráskritikai szempontú vizsgálata iránt is (POSSELT, 2015). A jelen előadás ehhez a Schedel-kutatáshoz kíván hozzájárulni, amelynek célja nem csupán Schedel forráshasználatának, hanem a latin és a német nyelvű kiadások közötti, a kutatás előtt sem ismeretlen különbségeinek a vizsgálatával. Mivel a krónika szövege igen terjedelmes (a latin verzió 656, a német 596 oldalas), a jelen előadás nem vállalkozhat többre, mint a krónika magyar vonatkozású fejezeteinek vizsgálatára fordítástörténeti szempontból. A fordítástörténeti szempontú megközelítés lehetővé (vagy inkább szükségessé) teszi, hogy a filológiai és forráskritikai szempontú vizsgálat mellett a két szövegváltozat közötti tartalmi különbségre fókuszálva rávilágíthassunk a szerző forrásválasztásának és forrásfelhasználásának stratégiáira. Mivel a késő középkori (és bizonyos mértékig a transzalpin humanista) krónikaírodalmat gyakran éri az a – nem teljesen alaptalan – vád, hogy esetében merő kompiláció és kritikátlan forrásátvételtől van szó csupán, a fordítástörténet új paradigmát jelenthet a kutatásban, amelynek segítségével túlléphetünk ezen az egyoldalú, leegyszerűsítő megközelítésen, és a Schedel-féle világkrónika két különböző nyelvű változatának a vizsgálata nem csak a filológiai ihletésű recepciótörténet, de már a szociológia, *nota bene* a történeti antropológia irányába mutató *Publikumsforschung* (GLOGNER-PILZ, 2012 és 2019) irányába is elvezethet bennünket. Éppen Szabács 1476. évi ostroma a kiváló példa arra, milyen narratív stratégiákat alkalmazott Schedel a krónika kompozíciója során: a latin nyelvű

változat terjedelmesebb, egy nemzetközi olvasóközönség számára íródott, míg a német nyelvű krónika elbeszélésre rövidebb (bár nem kevésbé informatív), nyilvánvalóan egy olyan olvasóközönségnek szánva, amely a 15. századi magyar-török háborúk eseményeiben jobban kiismeri magát. Jelen előadásunkban további hasonló példákat felsorakoztatva igyekszünk választ találni a krónikakutatás egyik gyakran visszatérő, és a fordítástörténet szempontjából relevanciával bíró kérdésére, miszerint a késő középkori krónikairodalom egyszerűen csak kompiláció, vagy a fordítással a kompiláció tovább lép az „ollózó-ragasztó” jellegű történetíráson (COLLINGWOOD, 1946), és a fordítás, mint narratív technika már egy új „paradigmát” állít ellő a felhasznált forrásokból, nagyobb eredetiséget kölcsönözve az elkészült új munkának.

Hunyadi Zsolt
SZTE BTK Történeti Intézet
hunyadiz@gmail.com

Varietas (non) delectat: a fordítások kényszere a soknyelvű lovagrendek mindennapi életében

Az erősen központosított, Európa nagy részén megtelepedett szerzetes lovagrendek (templomosok, johanniták, német lovagrend) napi rutinjában meglehetősen érdekes szerepet játszottak a fordítások. Egyházi testületek lévén a rendek lingua francá-ja a latin volt, illetve lehetett volna, a források egy része mégis arra utal, hogy a teljesen egységes nyelvhasználat sosem jött létre. Éppen a központosítás és a magas mobilitás miatt a rendtagok lépten-nyomon nyelvi nehézségekbe ütköztek. A rövid áttekintés számot vet a regulák fordításaival, valamint a sajátos tevékenységek (riasztórendszerek működtetése, hiteleshelyi tevékenység) kapcsán kialakult idegen nyelvi anomáliákkal.

Péter Krisztina
peter_krisztina@alumni.ceu.edu

Idegen nyelvű szövegrészletek 16. század végi német vásári kiadványokban

A kora újkori információrobbanás egyik legfőbb következményeként a 16. század végén ugrásszerűen megnövekedett a forgalomban lévő nyomtatott hírek mennyisége. A piacra kerülő hírek jelentős része más nyelven korábban megjelent hírek fordítása volt. Ennek ellenére az irodalmi és tudományos szövegekhez képest a röplapok, hírlevelek és pamfletok elemzése viszonylag elhanyagolt területét képezi a kora újkori fordítások kutatásának.

Előadásomban a német nyelvterületen kapható többféle hírműfaj közül egynek, az ún. *Messrelationok*, azaz vásári kiadványok műfajának néhány példányát kívánom elemezni. Ezek a nagyjából 100 oldalas összeállítások a tavaszi és őszi lipcsei és frankfurti vásárokról jelentek meg, és az előző fél év eseményeit foglalták össze. A bennük található híryanagy egy része szintén eredetileg idegen nyelven (franciául, spanyolul stb.) megjelent hírlevelek, hírújságok fordítása volt.

A műfaj „feltalálója,” az osztrák származású, több nyelven beszélő Michael von Eitzinger (1530 körül – 1598) volt, aki a vásári kiadványaiban megjelent anyagok közül többet saját maga fordított, egyik első képviselőjeként a professzionális fordítóknak, akik számára a fordítás már üzleti kérdés, megélhetési forrás volt.

A vásári kiadványokban olvasható híryanagyban többféle fordítói stratégia megfigyelhető, a szó szerinti fordítástól a lazább átalakításon át a fordítás hiányáig, azaz az eredeti nyelven meghagyott szövegrészletekig. Előadásomban választ fogok keresni arra, hogy mitől függ, hogy a fordító mikor melyik stratégiát tartalmazza, és mely esetekben hívja fel választott stratégiájára az olvasó figyelmét is – amellet, hogy már önmagában az idegen nyelvből való fordítás tényének hangsúlyozása is üzleti érdeke lehetett a kiadónak.

Az előadás másik részét azoknak a szövegrészleteknek az elemzése fogja képezni, amelyeknél a fordító közli mind az eredeti kifejezést, mind pedig az általa választott megfelelőjét. Ez elsősorban egyes tárgyak, intézmények, társadalmi rangok megnevezése kapcsán fordul elő. A kérdés természetesen ez esetben sem annyira a

fordítás pontossága, mint inkább az, hogy miért érzi a fordító fontosnak, hogy közölje mindkét kifejezést (bizonytalanság, kuriózum, esetleg a fordító saját műveltségével való hencegése). A választott példák arra fognak rámutatni, hogy ezek a szöveghelyek sokkal inkább a fordító személyéről és háttérismereteiről árulnak el többet, mintsem a lefordított anyagról.

Nyári Izabella
Bécsi Egyetem, Fordítástudományi Központ
izabella.nyari@univie.ac.at

Fordítók a bécsi magyar emigráció folyóiratainak árnyékában - a *Diogenes* folyóirat 1923-1927 (esettanulmány)

Kutatásom, amely a leendő doktori disszertációm feltevésein is alapszik, a *Diogenes* c. bécsi magyar emigráns folyóirat fordítóira fókuszál, azaz azokra a személyekre, akik a folyóirat fennállása idején (1923-1927) fordítóként vannak feltüntetve a lefordított szövegek mellett.

Ezek a személyek általában nagyon színes szakmai és személyes háttérrel rendelkeztek és sokszor más magyar emigráns folyóiratoknál is említésre kerültek fordítóként, ilyenek például az *Österreich-Ungarns Zukunft* (1916), az *Ungarns Zukunft* (1917-1918) vagy a *Pester Lloyd* (1854-1945), de a legtöbbjük életében nem a szépirodalmi és tudományos fordítás volt az elsőrangú tevékenység (volt köztük író, orvos, közjegyző, jogász, rendező stb.)

A *Diogenes* irodalmi, politikai, vallásos és tudományos tartalmat közvetített a magyar kultúra és más kultúrák területéről az emigrációban élő magyar olvasóközönség felé: A lapban többek között magyar nyelvű szövegek jelentek meg eredeti nyelven, továbbá magyar nyelvű szövegek német, angol és francia fordításban és idegen nyelvű szövegek magyar fordításban.

A *Diogenes* kapcsolati hálója Bécsben, a két világháború közötti excentrikus magyar irodalmi térben alakult ki, ahol a magyar irodalom térbeli határai látszólag eltűntek: A magyar emigráció egyrészt megpróbált inkubátorként működni az emigrációs magyar irodalom és kultúra számára, másrészt törekedett arra, hogy a tudás és az ismeretek exportjával olyan értékeket és gondolatokat közvetítsen akár a magyarul nem értő olvasók felé is, amelyeket Magyarországon nem engedtek vagy támogattak volna, vagy amelyek csak cenzúrázva jelenhettek volna meg.

A lap kapcsolati hálójának középpontjában Fényes Samu, a lap kiadója és szerkesztője állt, aki körül egy dinamikus és sokszínű network jött létre fordítókból, szerzőkből, kritikusokból és támogatókból. A network számos politikai, vallásos, irodalmi és személyes csomópontot sejtet, amelyek nagyban meghatározhatták a lap

finanszírozását és fennállását, a tartalmát, úgy, mint a szerzők és a központi témák kiválasztását, valamint a tudásátadás és terjesztés irányát is. A kutatásom célja tehát a fordítók, ezen fordítók személyes kapcsolati és szakmai hálójának és a network lehetséges működésének vizsgálata.

Dr. Lénárt András egyetemi adjunktus
Szegedi Tudományegyetem
lenarta@hist.u-szeged.hu

Spanyol fordítók és tolmácsok a Franco-diktatúra (1939-1975) idején

A spanyol polgárháború (1936-1939) után felállt nemzetikatolikus diktatúra (1939-1975) számára a két alappillér (a hadsereg és az egyház) mellett alapvető jelentőséggel bírt a társadalom feletti teljes kontroll. A politikai kérdéseken kívül a kultúra, a mindennapi élet és a szabadidő ellenőrzése Francisco Franco tábornok-diktátor számára alapfeltétel volt a rezsim fenntartásához. A társadalmat alkotó rétegek szakmai (ún. vertikális szakszervezetek) és civil (társadalmi egyesületek és szervezetek) csoportokon keresztül teljes egészében a diktatúrától függtek.

Az előadás a fordítók és tolmácsok szerepét vizsgálja ebben a sajátos helyzetben. A hatalom által megbízhatónak tartott, azt meggyőződésből vagy kényszerből kiszolgáló fordítók feladata volt, hogy csak olyan üzenetek jussanak el a spanyol társadalomhoz a „külvilágból”, amelyek nem mondanak ellent a rezsim ideológiájának.

A tolmácsok szerepe elsősorban magas szintű diplomáciai egyeztetéseken értékelődött fel (lásd például Hitler és Franco találkozóját 1940-ben). Külön kategóriát képviselnek azok a fordítók, akik – a diktatúraellenes harcuk részeként – az államilag nem támogatott anyagokon vagy a betiltott félszigeti nyelveken (katalán, baszk, gallego) keresztül kulturális ellenállást valósítottak meg, életben tartva a kism nemzetek öntudatát, és eljuttatva a spanyol társadalomhoz a külföldi eszméket.

A fenti kérdéseket történelmi-politikai, irodalmi és filmművészeti területen is megvizsgáljuk.

Rákóczi István
ELTE BTK Romanisztikai Intézet
irakoczi@caesar.elte.hu

Fordítás: a nyelv, mint zárvány

A leginkább vitaindítóul szolgáló hozzájárulásom az adott történeti forrás nyelve és néha negatív projekciója viszonyát kívánja körüljárni a növénytanból és a minerológiából kölcsönzött „zárvány” kifejezéssel, konkrét példákon keresztül.

Maximilianus Trassylvanus *De Maluccis Insulis* című episztolája, Magyar László 19. századi Afrika-kutató *oeuvre*-je és nemzetközi reputációja, illetve az ELTE Egyetemi Könyvtárának 18. század végi jezsuita kéziratos hagyatéka és annak tudományos „zsákutcája” összehasonlításán keresztül teszünk kísérletet néhány összefüggés elemzésére.